THE ROLE OF PERCEIVED PARENTING STYLES IN RISK BEHAVIOR AMONG 10 TO 16 YEAR-OLD STUDENTS

[ROZDIELY V RIZIKOVOM SPRÁVANÍ ZIAKOV VO VEKU 10-16 ROKOV VZHLADOM NA PERCIPOVANY VÝCHOVNÝ ŠTÝL]

Robert Tomsík – Marcela Veresová

doi: 10.18355/PG.2019.8.1.10

Abstract

The main objective of the study is to identify the differences in risk behavior in relation to the perceived pupils' parenting styles. A Risk behavior questionnaire, consisting of six subscales, was used to examine individual forms of risk behavior, while a standardized DZSVR questionnaire was used to examine parenting styles. The research sample consists of pupils of elementary schools in all regions of the Slovak Republic, specifically 988 pupils aged between 10 and 16 years old. In the research, differences in risk behaviors were identified with regard to perceived parenting style. The results show that the highest mean scores of all forms of risk behaviors are shown by pupils who have been raised with autocratic and indifferent parenting styles, while the least endangered group is pupils who were raised with social-integrative parenting style.

Key words

Parenting styles, risk behavior, family, education, puberty

151

Anotácia

Hlavným cieľom práce je identifikovať rozdiely v miere rizikového správania vzhľadom na percipované výchovné štýly žiakov. Pri skúmaní jednotlivých foriem rizikového správania bol použitý Dotazník rizikového správania pozostávajúci zo šiestich subškál, kým na zistenie výchovných štýlov bol použitý štandardizovaný Dotazník na zisťovanie spôsobov výchovy v rodine. Výskumná vzorka bola tvorená žiakmi základných škôl všetkých krajov Slovenskej republiky. Išlo konkrétne o 988 žiakov vo veku od 10 až 16 rokov. Prostredníctvom výskumu boli zistené rozdiely v rizikovom správaní vzhľadom na percipovaný výchovný štýl. Výsledky poukazujú, že najvyššiu mieru všetkých foriem rizikového správania vykazujú žiaci, ktorí boli vychovávaní autokratickým a indiferentným výchovným štýlom, kým najmenej ohrozenou skupinou sú žiaci, ktorí boli vychovávaní sociálno-integračným výchovným štýlom.

Kľúčové slová

Rizikové správanie, rodina, štýly výchovy, puberta, adolescencia, dospievanie

1 Teoretické a empirické východiská

Puberta a adolescencia sú fázy v individuálnom živote človeka, ktoré sa spájajú s najväčším tlakom a dynamikou zmien, pričom obe fázy sú postupným prechodom z detstva do dospelosti, charakterizované fyzickým dozrievaním, výrazným kognitívnym a emocionálnym zrením, psychosociálnou štruktúraciou osobnosti, konfrontáciou so súborom spoločenských a iných životných nárokov a zároveň pretrvávajúcim obmedzeným prístupom k osobnej autonómii, ekonomickej nezávislosti, neobmedzenej slobode či sexuálnej slobode. Ceresnik (2016) v zmysle všetkých dynamických zmien odohrávajúcich sa počas dospievania (predstavujúce približne 10 rokov ontogenézy) konštatuje existenciu boja chladného (kognitívneho) a horúceho (afektívneho systému) v tomto období života človeka. V americkom prístupe (Institute of Medicine and National Research Council, 2011) je dospievanie/adolescencia vymedzené/á vekom od 10–19 rokov, zatiaľ napríklad Vagnerova (2000) preferuje členenie dospievania na pubertu (11–14 rokov) a adolescenciu (15–21 rokov).

Viaceri autori (napríklad Jessor, 1991; Arnett, 2000; Veresova, 2004; Balloccchini, E., Chiamenti, G., Lamborghini, 2013) konštatujú, že z pohľadu výskytu a prejavov rizikového správania sú najrizikovejší adolescenti v porovnaní s mladšími alebo staršími vekovými skupinami.

Rizikové správanie/problémové správanie pubescentov a adolescentov zahŕňa zneužívanie návykových látok/závislostné správanie, rizikové sexuálne správanie, agresívne správanie, násilie a zranenia, šikanu, školskú neúspešnosť/zlyhanie a odchod zo školy, delikventné správanie a kriminalitu, nevhodné stravovacie návyky a nedostatočné pohybové aktivity/fyzickú nečinnosť (Jessor, 1991; Arnett, 2000; Veresova, 2004; Newman et al., 2008; Ceresnik, 2016). Podľa zistení, najčastejším rizikovým správaním v adolescencii je rizikové sexuálne správanie, násilie, nehody a užívanie drog (Balloccchini, Chiamenti, Lamborghini, 2013).

Rizikové správanie adolescentov je funkčné, inštrumentálne a vedome zamerané na cieľ (Jessor, 1991). V adolescencii, ako aj puberte, slúži rizikové správanie aj ako nástroj prijatia a akceptácie zo strany rovesníckej skupiny (Jessor, 1991; Veresova, 2004), ktorá je vysoko významná v procese skupinovej socializácie, typickej a vysoko významnej pre tieto fázy vývinu. Na druhej strane, rizikové správanie limituje protektívny vývinový rozvoj efektívnych copingových stratégií a sociálnych zručností adolescentov (Jessor, 1991).

V kontexte behaviorálneho prístupu je rizikové správanie spájané s rozhodovacím procesom smerom k identifikácii a hodnoteniu potenciálnych výsledkov a dôsledkov správania dospievajúcich. Dospievajúci riskujú nie preto, že robia nesprávne rozhodnutia, ale preto, že hodnotia dôsledky svojho správania odlišne od dospelých (Lightfoot, 1997; in Savi-Çakar, Tagay, Ikiz, 2015). Dospievajúci si uvedomujú negatívne dôsledky rizikového správania, ale riskujú, pretože cielene chcú výsledok/uspokojiť potreby viac než dospelí (Romer, 2003; in Savi-Çakar, Tagay, Ikiz, 2015).

U rizikových ľudí podľa Ceresnika a Ceresnikovej (2016) možno predpokladať nízku mieru stimulácie zo strany rodičov (resp. zodpovedných osôb). Pravdepodobne boli vystavení málopodnetnému prostrediu, ktoré

nevytváralo primerané podnety na psychomotorický a psychosociálny rozvoj. Samozrejme s ohľadom na nárast elektronizácie a sociálneho bezkontaktného sieťovania možno súhlasiť s autormi, že aj prebytok niektorých, pre dozrievajúci organizmus nepotrebných podnetov, pôsobiacich prostredníctvom televízneho prijímača či iných médií, je detský mozog prestimulovaný (overstimulating), čo spôsobuje neúmerne zvyšovanie jeho aktivačnej úrovne, ktorá sa prejaví vyhľadávaním vzrušujúcich podnetov, či rizika.

Rodinné prostredie významne ovplyvňuje vývin dieťaťa a dospievajúceho, na čom sa zhodujú odborníci z rôznych odvetví pedagogických, spoločenských a behaviorálnych vied. Ceresnik (2016) za rizikové faktory rodinného prostredia považuje stratu v rodine, dlhodobý konflikt, chronické choroby rodičov, nedostatočnú komunikáciu, dysfunkčnosť rodiny, nízky alebo veľmi vysoký socio-ekonomický status, autoritatívny výchovný prístup rodičov alebo benevolentný výchovný prístup a rozpory medzi hodnotami. Newman et al. (2008) publikovali analýzu existujúcich poznatkov ohľadne vplyvu výchovy v rodine na rizikové správanie dieťaťa/dospievajúceho a konštatujú významné prepojenie ukazovateľov rodinného prostredia na rizikové správanie: rodičovské teplo verus chlad, prijatie verus odmietnutie, štruktúra verus chaos, autonómia verus kontrola, angažovanosť verus odlúčenie alebo zanedbávanie, prísnosť verus tolerancia, konzistentná verus nekonzistentná disciplína, blízkosť verus vzdialenosť, ďalej disciplína (konzistentná verus nekonzistentná), úroveň rodičovskej angažovanosti, úroveň rodičovského monitorovania, spôsob komunikácie s dieťaťom a štýl výchovy. V našej výskumnej štúdii venujeme pozornosť práve poslednej z uvedených charakteristík rodinného prostredia, ktoré popisujú Newman et al. (2008).

Balasaz a Piko (2012) definujú štýl výchovy ako interakciu medzi rodičom a dieťaťom/dospievajúcim v rámci obrovského množstva situácií nezávislých na správaní rodičov, pričom interakcia by mala zahŕňať lásku, vrelosť, kontrolu, autoritu, podporu a komunikáciu. Všetky uvedené činitele majú značný vplyv na vývin dieťaťa a formovanie jeho osobnosti, pričom autori vymedzujú dve základné dimenzie rodičovského výchovného štýlu – vnímavosť (rodičovská vrelosť, prijatie, premýšľavosť, zapojenie) a náročnosť (kontrola, monitoring, prísnosť). Pre zdravý vývin dieťaťa sa ako najkladnejšie uvádzajú výchovné štýly demokratický, resp. autoritatívny. Ako nevhodné štýly pre vývin dieťaťa Langmeier, Krejcirova a Crhakova (2013) uvádzajú nasledovné výchovné štýly: rozmaznávajúca výchova, zavrhujúca výchova, nadmerne ochranárska výchova (hyperprotektívna), perfekcionista výchova, nedôsledná výchova, zanedbávajúca výchova. Ďalším z často citovaných klasifikácií výchovných postojov rodičov je model Schaeffera (Schaeffer, Bell, 1958), v ktorom sa vzájomne hodnotia dve navzájom nezávislé a odlišné dimenzie: láska – nepriateľstvo a autonómia – kontrola, na základe ktorých možno e výchovné postoje rodičov k deťom zmysluplne opísať v troch faktorových dimenziách (Crhakova, 2013; Schaeffer, Bell, 1958): prijatie – odmietanie, psychologická kontrola – psychologická autonómia, prísna kontrola – voľná autonómia. Podobný model ako vypracoval Schaeffer (Schaeffer, Bell, 1958) uvádzajú aj Cap a

Boschek (1994). Ich model spôsobov výchovy je založený na zisťovaní miery kladných a záporných komponentov výchovy, komponentov požiadaviek a voľnosti. z ktorých je možné odvodiť štyri základné výchovné štýly v rodine: autokratický, sociálno-integračný, indiferentný a liberálny. Kombinovaním emočného vzťahu rodičov a výchovného riadenia v rodine vzniká väčší počet rôznych štýlov výchovy v rodine, ktoré sú podľa doterajších skúseností usporiadané do deviatich základných polí/ výchovných štýlov: záporný emočný vzťah a silné alebo stredné výchovné konanie, záporný emočný vzťah a slabé výchovné riadenie, záporný emočný vzťah a rozporné výchovné riadenie, kladný alebo extrémne kladný emočný vzťah a silné výchovné riadenie, kladný alebo extrémne kladný emočný vzťah a stredné výchovné riadenie, kladný emočný vzťah a slabé výchovné riadenie, kladný alebo extrémne kladný emočný vzťah a rozporné výchovné riadenie, extrémne kladný emočný vzťah a slabé výchovné riadenie, záporne-kladný emočný vzťah a silné/stredné/rozporné výchovné konania (emočne rozporná výchova). Prepojenie deviatich polí podľa Capa a Boscheka (1994) na redukované 4 výchovné spôsoby v rodine zobrazuje Tabuľka 1 (Mayerová, 2013).

Tabuľka 1: Model spôsobov výchovy (Mayerová, K., 2013)

Výchovné riadenie	Silné	Stredné	Slabé	Rozporné
Emočný vzťah				
Záporný	1. Autokratická výchova		2. Liberálna výchova	3. Indiferentná výchova
Záporne-kladný	9. Indiferentná výchova			
Extrémne kladný	4. Indiferentná výchova	5. Sociálno-integračná výchova	6. Liberálna výchova	7. Indiferentná výchova
			8. Sociálno-integračná výchova	

Hoci existuje veľa ďalších klasifikácií výchovných štýlov a je pomerne náročné vybrať a identifikovať najvhodnejšiu klasifikáciu pre výskumné účely, keďže sa tieto štýly kombinujú a prelínajú. V našom výskume sme vybrali klasifikáciu výchovných štýlov podľa Capa a Boscheka (1994) z viacerých dôvodov: model uvedených výchovných štýlov je založený na najčastejšie uvádzaných teoretických východiskách, ktoré triede štýly výchovy na štvordimenzionálny model; vychádza zo najuznávanejšieho modelu od Schaeffera (Schaeffer, Bell, 1958); je založený na zisťovaní miery niekoľkých faktorov výchovy v rodne.

Predpokladáme existenciu rozdielov v rizikovitom správaní dospelých vo veku 10-16 rokov vzhľadom na výchovný štýl v rodine (na základe predchádzajúcich štúdií, napr. Newman et al., 2008) pričom očakávame najvyššie zastúpenie rizikovosti u dospelých vychovávaných autokratickým výchovným štýlom. Taktiež predpokladáme, že absencia

kladného vzťahu s rodičmi a dennej interakcie s rodičmi bude najrizikovejšia u dospievajúcich vychovávaných autokratickým štýlom.

2 Metodológia výskumu

2.1 Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku tvorilo 986 dospievajúcich priemerného veku 12,75 roka (štandardná odchýlka 1,483). Podiel chlapcov a dievčat bol 470 : 500 (41 neuviedlo údaj o pohlaví). Výskum bol realizovaný vo všetkých regiónoch Slovenska. Výber vzorky možno označiť za stratifikovaný. Sú v nej školy všetkých krajov Slovenskej republiky, školy vo veľkých aj menších obciach/mestách.

Základný súbor výskumu tvorili žiaci/žiačky 5. až 9. ročníkov základných škôl. Celkový počet žiakov/žiačok v 5. až 9. ročníku základných škôl bol 203 172. To predstavuje veľkosť základného súboru. Výskumný súbor je netriedený, tzn. že sme z neho nevyčlenili deti s individuálnym výchovno-vzdelávacím plánom, resp. so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.

2.2 Metódy

Pri realizácii výskumu boli použité dva dotazníky na zistenie miery jednotlivých premenných: Dotazník na zisťovanie štýlov výchovy v rodine a Dotazník rizikového správania. Autormi dotazníka DZSVR sú Cap a Boschek (1994). V dotazníku deti a mladiství vypovedajú o správaní svojich rodičov, o matke a otcovi zvlášť, v najobvyklejších situáciách. Dotazník bol od začiatku sedemdesiatych rokov postupne upravovaný na základe získaných výsledkov a skúseností tak, aby umožňoval syntetický pohľad na rodinnú výchovu. V súčasnej podobe má dotazník 80 položiek, desať pre každý zo štyroch komponentov výchovy. Dotazník obsahuje komponent kladný, záporný, komponent požiadaviek a voľnosti, ktoré zodpovedajú rodičovským postojom (podľa Schudermannových škál a Schaefferovho dotazníka CRPBI a ADOR): pozitívny, hostilný, direktívny a autonómny. Položky sú administrované zvlášť pre matku a otca a odpovede je možné zaznamenať na trojbodovej škále: áno, čiastočne, nie. Kombináciou jednotlivých komponentov výchovy je možné vystihnúť emočný vzťah rodičov k dieťaťu a výchovné riadenie v rodine (komponenty výchovy) a následne celkový spôsob rodinnej výchovy (Cap, Boschek, P., 1994; Mayerova, 2013). Pomocou dotazníka je možné, na základe miery jednotlivých komponentov, zistiť deväť výchovných štýlov (uvedené v teoretických a empirických východiskách), ktoré je možné kumulovať do štyroch základných, všeobecne uznávaných, výchovných štýlov: autokratický, sociálno-integračný (demokratický), liberálny a indiferentný (nevyhranený). Cronbachovho alfa jednotlivých subškál sa pohybuje od 0,59 až 0,82. Vo výskumoch realizovaných pomocou tohto dotazníka rodinnej výchovy boli opakovane zistené štatisticky významné vzťahy medzi údajmi tohto dotazníka s ďalšími osobnostnými dotazníkmi, čo je ukazovateľom empirickej validity (Cap, Boschek, 1994; Mayerova, 2013).

Dotazník rizikového správania (DRS) pochádza z roku 2015, bol kreovaný a overený Ceresnikom. V tomto výskume bola použitá modifikovaná 38-položková verzia. Participujúce/participujúce si vybrali z troch až ôsmich možností odpovede – vždy vo vzťahu k obsahu položky. Dotazník je vnútorne štruktúrovaný do 6 subškál:

- A. Rodina a denné rituály (RDR) zahŕňa položky vzťahujúce ku každodenným aktivitám rodiny a hodnoteniu vzťahu s rodičmi. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 15 bodov.
- B. Škola a kamarátstva (ŠKK) zahŕňa položky orientované na hodnotenie vzťahu k škole a spolužiackam/spolužiakom. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 9 bodov.
- C. Závislostné správanie (ZSP) zahŕňa položky o užívaní najčastejšie sa vyskytujúcich psychoaktívnych látok. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 38 bodov.
- D. Delikventné správanie (DSP) zahŕňa položky o problematickom správaní súvisiacom s ničením cudzieho majetku a rešpektovaním autority. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 32 bodov.
- E. Šikanovanie (ŠIK) zahŕňa položky orientované na vnímanie seba ako obeť šikanovania. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 16 bodov.
- F. Nevhodné stravovacie návyky a pohybové aktivity (NSP) zahŕňa položky o pasívnom trávení voľného času a nevhodných vzorcoch stravovania. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 27 bodov.

Úlohou participantov/participantiek bolo vybrať si z troch až ôsmich možností odpovede – vždy vo vzťahu k obsahu položky.

2.3 Štatistické spracovanie

Pri štatistickom spracovaní dát boli použité štatistické programy IBM SPSS 20 (Statistical Package For The Social Sciences) a STATA 13. Na opis výskumných dát boli použité metódy deskriptívnej štatistiky (počet, priemer, štandardná odchýlka, štandardná chyba priemeru, minimum, maximum, šikmosť a špicatosť; Tomsik, 2017). Normalita distribúcie dát výskumného súboru bola zisťovaná pomocou Kolmogorovovho-Smirnovovho testu normality, na základe ktorého bola potvrdená nesymetrickosť dát (vo všetkých premenných $p < 0,001$) a pre ďalšie analýzy bol volený neparametrický test, konkrétne Kruskalov-Walisov H test. Pre tvorbu grafu boli hrubé skóre z Dotazníka rizikového správania transformované na Z-skóre.

3 Výsledky

Pri posudzovaní výchovných štýlov, v porovnaní so štandardizovanými hodnotami, ktoré uvádzajú Cap a Boschek (1994) v príručke, bolo rozdelenie jednotlivcov podľa výchovných štýlov podobné, avšak evidujeme určité rozdiely v distribúcii jednotlivcov vzhľadom na percipované výchovné štýly. Autori uvádzajú, že autokratickým výchovným štýlom bolo vychovávaných 18,5% jednotlivcov, liberálnym 14,0%, sociálno-integračným 24,0% a

indiferentným 44,0%. V porovnaní so štandardizovanými hodnotami, ktoré uvádzajú autori (Cap, Boschek, 1994), bol v našej vzorke výrazne väčší počet jednotlivcov vychovávaných indiferentným výchovným štýlom (57%) a liberálnym výchovným štýlom (20%). Kým pomer žiakov, ktorí boli vychovávaní autokratickým (12%) a sociálno-integračným výchovným štýlom (11%) je menší, v porovnaní so štandardizovanými hodnotami. V tabuľke 2 sú uvedené zistenia o miere jednotlivých foriem rizikového správania. Vyššie priemerné skóre (M) vyjadruje vyššiu mieru rizikového správania a ich foriem. Vzhľadom na rozptyl, miery priemerných skóre jednotlivých premenných považujeme za nízke. Tieto zistenia korešpondujú aj so zisteniami štúdií s podobným dizajnom a výskumným zámerom (napr. Lepik, 2010; Sujit, 2006; Zemanova, Dolejs, 2015).

Tabuľka 2: Deskriptívna štatistika výskumných premenných

Premenná	N	M	SD	SEM	MIN	MAX	γ_1	γ_2
Rodina a denné rituály	947	4,68	2,915	0,095	0	15	0,508	0,055
Škola a kamarátstva	988	3,75	1,541	0,049	0	9	0,156	0,222
Závislostné správanie	923	6,59	4,545	0,150	0	33	1,538	3,161
Delikventné správanie	986	3,50	3,968	0,126	0	27	1,982	5,422
Šikanovanie	971	4,26	4,809	0,154	0	25	1,483	1,874
Nevhodné stravovacie návyky a pohybové aktivity	967	9,04	3,651	0,117	0	22	0,293	-0,246
Rizikové správanie ÚS	795	31,41	14,063	0,499	4	94	1,006	1,582

*Pozn.: *N* – počet; *M* – priemer; *SD* – štandardná odchýlka; *SEM* – štandardná chyba priemeru; *MIN*– minimum, *MAX*– maximum; γ_1 – šikmosť; γ_2 – špicatosť.

Pri komparácii premenných Dotazník rizikového správania a jeho celkového skóre vzhľadom na percipovaný výchovný štýl u respondentov, boli zistené štatisticky významné rozdiely na hladine $p < 0,001$. Konkrétne, v premenných rodina a denné rituály, závislostné správanie, delikventné správanie, šikanovanie a rizikové správanie (celkové skóre) získali respondenti, ktorí boli vychovávaní autokratickým a indiferentným výchovným štýlom, signifikantne vyššie priemerné skóre v porovnaní s ostatnými výskumnými skupinami, kým respondenti, ktorí boli vychovávaní sociálno-integračným výchovným štýlom získali najnižšie priemerné skóre. Podobné výsledky, avšak s výrazne menším rozdielom v priemeroch boli zistenie aj v premennej škola a kamarátstva. V premennej nevhodné stravovacie návyky a pohybové aktivity získali respondenti, ktorí boli vychovávaní autokratickým a liberálnym výchovným štýlom, signifikantne vyššie priemerné skóre v porovnaní s ostatnými výskumnými skupinami, kým respondenti, ktorí boli vychovávaní sociálno-integračným výchovným štýlom získali aj v tejto

premennej najnižšie priemerné skóre. Výsledky sú uvedené v tabuľke 3 a sú graficky znázornené v grafe 1.

Tabuľka 3: Komparácia foriem rizikového správania vzhľadom na percipovaný výchovný štýl

Rizikové správanie	Štýl výchovy	N	M	SD	SEM	df	H	p
Rodina a denné rituály	Sociálno-integračný	66	2,92	2,048	0,252	3	41,979	<0,001
	Liberálna	119	4,24	2,527	0,232			
	Autokratická	67	5,40	3,335	0,407			
	Indiferentná	338	5,21	2,897	0,158			
Škola a kamarátstva	Sociálno-integračný	68	3,07	1,353	0,164	3	15,847	<0,001
	Liberálna	116	3,49	1,405	0,130			
	Autokratická	68	3,72	1,37	0,166			
	Indiferentná	343	3,86	1,599	0,086			
Závislostné správanie	Sociálno-integračný	61	4,82	2,636	0,338	3	15,160	<0,001
	Liberálna	115	6,63	4,057	0,378			
	Autokratická	68	7,03	5,169	0,627			
	Indiferentná	329	7,12	4,593	0,253			
Delikventné správanie	Sociálno-integračný	68	1,87	2,272	0,276	3	39,106	<0,001
	Liberálna	121	2,52	2,864	0,260			
	Autokratická	68	4,74	5,045	0,612			
	Indiferentná	343	4,25	4,304	0,232			
Šikanovanie	Sociálno-integračný	66	1,85	2,942	0,362	3	43,331	<0,001
	Liberálna	118	3,03	3,706	0,341			
	Autokratická	66	5,94	5,92	0,729			
	Indiferentná	339	4,77	5,117	0,278			
Nevhodné stravovacie návyky a pohybové aktivity	Sociálno-integračný	66	7,20	3,245	0,399	3	23,494	<0,001
	Liberálna	116	9,54	3,726	0,346			
	Autokratická	69	8,97	3,502	0,422			
	Indiferentná	335	9,44	3,656	0,2			
Rizikové správanie CS	Sociálno-integračný	58	22,02	8,393	1,102	3	51,064	<0,001
	Liberálna	101	29,54	11,904	1,185			
	Autokratická	59	33,98	14,277	1,859			
	Indiferentná	303	34,44	14,228	0,817			

N – počet; *M* – priemer; *SD* – štandardná odchýlka; *SEM* – štandardná chyba priemeru; *df*– stupne voľnosti; *H*- Kruskalov-Walisov *H* test; *p* – hladina štatistickej významnosti.

Graf 1: Komparácia foriem rizikového správania vzhľadom na percipovaný výchovný štýl žiakov vo veku 10 do 16 rokov.

4 Diskusia a záver

Na základe našich výskumných zistení konštatujeme v súlade so syntézou zistení Newman et al. (2008), že existujú rozdiely v zastúpení rizikového správania dospievajúcich vo veku 10-16 rokov, ktorí sú vychovávaní rozdielnymi výchovnými štýlmi (autokratický, indiferentný, liberálny, sociálno-integračný). Potvrdili sme náš predpoklad, že najrizikovejšie sa správajú dospievajúci vychovávaní autokratickým výchovným prístupom. V celkovom skóre rizikivosti najvyššie skórovali pubescenti a adolescenti vychovávaní autokratickou výchovou, hoci skóre rizikivosti dospievajúcich vychovávaných indiferentnou prístupom nie je významne nižšie a približuje sa tejto úrovni.

Zastúpenie autokratického výchovného štýlu rodičov v našom súbore dosiahlo 12%, pričom takto percipovaný výchovný prístup je charakterizovaný záporným emočným vzťahom a silným alebo stredným výchovným riadením rodičov. Prístup rodičov je centrován prevažne na negatívne hodnotenie dieťaťa/ dospievajúceho, ktorý je často kritizovaný, sú u neho zdôrazňované nedostatky, podceňované schopnosti a kompetencie dospievajúceho, a to všetko pri vysokých nárokoch kladených zo strany rodiča na dieťa/dospievajúceho. V takejto rodine je dobrý výkon považovaný za samozrejmý. Často sú aplikované aj tresty, abscentuje podpora, pochvala a uznanie. Dospievajúci vychovávaný takýmto výchovným prístupom dosiahli najvyššie skóre rizikivosti v dvoch druhoch rizikového správania, a to delikventnom správaní a šikanovaní. V závislostnom správaní je ich rizikovosť porovnateľná s rizikovosťou dospievajúcich vychovávaných indiferentným výchovným štýlom, u ktorých sme zaznamenali mierne vyššiu rizikovosť, avšak s nevýznamnou hodnotou rozdielu v porovnaní s rizikovosťou u dospievajúcich vychovávaných autokratickým štýlom.

V rizikovom správaní zastúpenom negatívnym vzťahom ku škole/školoučiacim/ spolužiakom sme zaznamenali najvyššiu rizikovosť u dospievajúcich vychovávaným jedným z prístupov rodičov reprezentujúcich indiferentnú výchovu. V tomto type výchovného prístupu bolo vychovávaných najviac dospievajúcich z nášho výskumného súboru 10-16 ročných ($N = 339 = 57\%$). Indiferentný výchovný štýl dospievajúcich z nášho výskumného súboru je v kontexte nami využitej výskumnej metódy (Čáp, J., Boschek, P., 1994) charakterizovaný jednou z možností:

- záporným emočným vzťahom rodiča k dospievajúcemu a rozporným výchovným riadením, čo má za následok veľkú mieru emočnej lability dospievajúceho. Táto forma výchovy a prístup rodičov k dospievajúcemu dezorganizuje správanie a prežívanie dieťaťa, príznačná je trvalá neistota dospievajúceho, ktorému spravidla v každej situácii nie je jednoznačne jasné, aká reakcia bude nasledovať zo strany rodičov (ľahostajnosť, odmena, trest). Rodičia v rámci tohto prístupu k dieťaťu vyžadujú plnenie úloh, ale absentuje kontrola ich plnenia.
- kladným alebo extrémne kladným emočným vzťahom a silným výchovným riadením, čo sprevádza prísna, dôsledná ale láskavá výchova, ktorá sa vyznačuje vzájomnou dôverou. Rodičia predstavujú pre dospievajúceho autoritu. Požiadavky rodiča na dieťa, zákazy a nariadenia bývajú často vysoké, dospievajúci ich akceptuje, pretože má s rodičmi priaznivý vzťah.
- kladným alebo extrémne kladným emočným vzťahom a rozporným výchovným riadením, čo je spojením priaznivej emočnej klímy, priateľského vzťahu rodičov s prísny výchovným štýlom s absenciou požiadaviek na dieťa. Tento výchovný štýl je autormi charakterizovaný ako „láskavá prísnosť“.
- záporne-kladným emočným vzťahom a silným, stredným, slabým alebo rozporným výchovným riadením rodičov, kedy vzťahy rodičov k dieťaťu nekorešpondujú a dieťa/dospievajúci tým pádom vníma jedného rodiča ako odmietajúceho, kým s druhým vytvára koalíciu. Táto forma výchovy zvyšuje emočnú labilitu dieťaťa.

Špecifikom z pohľadu analýzy jednotlivých druhov rizikového správania, kde najvyššie zastúpenie rizika v správaní nebolo u dospievajúcich vychovávaných autokratickým prístupom rodičov alebo indiferentným prístupom rodičov, sme identifikovali v prípade nevhodných stravovacích návykov a nedostatku pohybu/fyzickej aktivity, kde najvyššie priemerné skóre rizikovosti dosiahli dospievajúci, ktorí boli vychovávaní liberálnym štýlom ($N = 115 = 20\%$ dospievajúcich z nášho výskumného súboru). Tento výchovný prístup rodičov je zastúpený jednou z možností (Čáp, J., Boschek, P., 1994):

- záporným emočným vzťahom a slabým výchovným riadením rodičov s typickým nezaujmom a ľahostajnosťou voči dieťaťu/dospievajúcemu. Rodičov nezaujímajú potreby dieťaťa a nie sú ochotní byť mu oporou či pomáhať mu, distancujú sa od dieťaťa. Na dieťa sú kladené minimálne požiadavky, pričom rodičia majú pochybnosti o schopnostiach dieťaťa/dospievajúceho.

- kladným emočným vzťahom a slabým výchovným riadením bez nárokov a požiadaviek, resp. len s minimálnymi požiadavkami na dospievajúceho a bez kontroly plnenia aj tých minimálnych požiadaviek. Charakteristický býva kamarátsky vzťah rodiča s dieťaťom, rodičia často „odstraňujú“ dieťaťu všetky prekážky a rozmaznávajú ho.

Taktiež sme očakávali, že v nami realizovanom výskume potvrdíme, že absencia kladného vzťahu s rodičmi a dennej interakcie s rodičmi bude najrizikovejšia u dospievajúcich vychovávaných autokratickým štýlom. Uvedený predpoklad sme potvrdili. Značne vysoko rizikovo skórovali aj dospievajúci vychovávaní indierentným prístupom rodičov.

Vo všetkých rizikových formách správania najmenej rizikovo skórovali dospievajúci vychovávaní sociálno-integračným výchovným štýlom, ktorý je zastúpený jednou z možností (Čáp, J., Boschek, P., 1994):

- kladným alebo extrémne kladným emočným vzťahom a stredným výchovným riadením spájaným aj s vnímaním demokratickej výchovy. Pre tento prístup je charakteristický partnerský, rovnocenný vzťah dieťaťa a rodičov, deti/dospievajúci považujú rodičov za autority a ich požiadavky rešpektujú.
- extrémne kladným emočným vzťahom a slabým výchovným riadením. Pre tento výchovný štýl je charakteristický priateľský až kamarátsky vzťah detí s rodičmi, pričom dieťa/dospievajúci plní požiadavky rodičov z vlastnej iniciatívy a nie je kontrolované zo strany rodičov.

U tejto skupiny dospievajúcich vychovávaných sociálno-integračným prístupom rodičov sa potvrdil aj najmenej rizikový vzťah s rodičmi a zároveň existencia denného kontaktu s rodičmi. Uvedený výchovný prístup má protektívny charakter z pohľadu rozvoja prejavov rizikového správania ako celku, resp. vo všetkých nami sledovaných druhoch.

Uvedomujeme si, že naša výskumná štúdia má aj svoje limity. Jedným je nerovnomerné zastúpenie dospievajúcich v kontexte sledovaných výchovných štýlov. Ďalším z limitov, ktorý zároveň vytvára aj priestor pre ďalší výskum a analýzu, je ten, ktorý by umožňoval jemnejšiu analýzu nie len z pohľadu 4 štýlov výchovy ale aj jednotlivých polí emočného vzťahu rodičov a výchovného riadenia v rodine, čím vzniká väčší počet rôznych výchovných prístupov, ktoré sa kumulujú do nami sledovaných výchovných štýlov. Ďalším limitom je fakt, že sme nesledovali celé obdobie dospievania, ale sme centrovali pozornosť na dospievajúcich vo veku 10-16 rokov. Napriek uvedeným limitom sme presvedčení, že nami realizovaný výskum a uvádzané teoretické východiská majú prínos tak pre pedagogický ako aj psychologický rozmer poznania rozdielov v rizikovom správaní s ohľadom na rodinné prostredie, konkrétne výchovné prístupy rodičov.

Paper is published within the frame of the project Vega 1/0122/17 Risk behavior and attachment of the adolescents aged from 10 to 15.

Bibliographic references

- ARNETT, J. J. 2000. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, vol. 55, no. 5, pp. 469-480.
- BALASZ, M. A. – PIKO, B. F. 2012. Control or involvement? Relationship between authoritative parenting style and adolescent depressive symptomatology. *European Child & Adolescence Psychiatry*, vol. 21, pp. 2149-2155.
- BALLOCCINI, E. – CHIAMENTI, G. – LAMBORGHINI, A. 2013. Adolescents: which risks for their life and health? *Journal of Preventive Medicine and Hygiene*, vol. 54, no. 4, pp. 191-194.
- CAP, J. – BOSCHEK, P. 1994. Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině. Příručka. Bratislava: Psychodiagnostika, s. r. o., 100 p.
- CERESNIK, M. 2016. Hranicná zona. Rizikové správanie v dospievaní. Nitra: UKF, 180 p.
- CERESNIK, M. – CERESNIKOVA, M. 2016. Specifika rizikového správania dospievajúcich vo veku 10 až 15 rokov ohrozených sociálnou exklúziou. In E. Maierová, L. Viktorová, M. Dolejš (Eds.), PhD Existence VI. Výzkum vs. prax: Česko-slovensko psychologická konference (nejen) pro doktorandy a o doktorandech. Olomouc : UP v Olomouci, pp. 275-282.
- CRHAKOVA, I. 2013. Současná komunikace v rodině a výchovné styly rodičů z pohledu zák. II. stupně základních škol. Brno: MU, 84 p.
- INSTITUTE OF MEDICINE AND NATIONAL RESEARCH COUNCIL. 2011. The Science of Adolescent Risk-Taking: Workshop Report. Washington, DC: The National Academies Press. doi.org/10.17226/12961.
- JESSOR, R. 1991. Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, vol. 12, no. 8, 597-605.
- LANGMEIER, J. – KREJCIROVA, D. 2007. Vyvojová psychologie. Praha: Grada Publishing.
- LEPIK, F. a kol. 2010. Školní dotazníková studie o návykových látkách, dalších formách rizikového chování a pilotní studie o užívání tikavých léků na základních školách praktických: Karlovarský kraj. Tisnov: SCAN.
- MAYEROVA, K. 2013. Rodina výchova a motivácia ako činitele úspešnosti adolescenta v kontexte celoživotného vzdelávania. In E. Lukáč (Ed.), *Metamorfózy edukácie I*. Katedra andragogiky. Prešov: FHPV PU, 2013, 144 p.
- NEWMAN, K. – HARRISON, L. – DASHIFF, C. – DAVIES, S. 2008. Relationships between parenting styles and risk behaviors in adolescent health: an integrative literature review. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, vol. 16, no. 1, p. 142-150.
- SAVI-CAKAR, F. – TAGAY, O. – IKIZ, F. E. 2015. Risky Behaviors of Adolescents: Definitions and Prevention. In A. M. Columbus (Ed.), *Advances in Psychology Research*. Volume 106, Nova Science Publishers.
- SCHAEFER E. S. – BELL, R. Q. 1958. Development of a Parental Attitude Research Instrument. *Child Development*, vol. 29, no. 3, pp. 339-361.
- SUJIT, S. et al. 2006. Prevalence of conduct disorder in school children of Kanke. *Indian Journal of Psychiatry*, vol. 48, no. 3, p. 154-169.

TOMSIK, R. 2017. Kvantitatívny výskum v pedagogických vedách. Úvod do metodológie a štatistického spracovania. Nitra: PF UKF, 505 p.
VAGNEROVA, M. 2000. Výchovná psychológia. Praha: Portal, 522 p.
VERESOVA, M. 2004. Mediators užívania drog: cesta k efektívnej prevencii drogových závislostí. Nitra: UKF, 394 p.
ZEMANOVA, V. – DOLEJS, M. 2015. Životní spokojenost, sebehodnocení výskyt rizikového chování u klientů NZDM. Olomouc: Univerzita Palackého.

PaedDr. Robert Tomšík, PhD.
Department of Educational and School Psychology
University of Constantinus the Philosopher in Nitra
Tr. A. Hlinku 1, 949 74, Nitra
Slovakia
rtomsik@ukf.sk

doc. PaedDr. Marcela Verešová, PhD.
Department of Educational and School Psychology
University of Constantinus the Philosopher in Nitra
Tr. A. Hlinku 1, 949 74, Nitra
Slovakia
mveresova@ukf.sk